

Nuo žodžių iki žodynų: Stasiui Keiniui – 80

ALVYDAS UMBRASAS

Lietuvių kalbos institutas

1 936 m. rugsėjo 20 d. Mažeikių apskrities Viekšnių valsčiaus Pakalupio kaime gimė Stasys Keinys, vienas žymiausių žemaičių, besidarbuojančių kalbos mokslo baruose. Graži 80-ties metų sukaktis yra proga žvilgtelėti į praeitį, pasidžiaugti dabartimi. Proga paminėti šio garbaus kalbininko ir kartu gero mokytojo darbus.

St. Keinys savo kelionę kalbos mokslo keliais pradėjo Vilniaus universitete (anuomet – Vilniaus valstybiniame universitete). 1954 m., baigęs Viekšnių vidurinę mokyklą, jis įstojo studijuoti lietuvių kalbos ir literatūros. Po penketo metų studijos buvo sėkmingai baigtos. Pažintis su kalbos mokslu ir universitete dėščiusiais garsiais kalbininkais nulėmė tolesnius gyvenimo interesus. Diplominių darbą apie žurnalo *Mokslas ir gyvenimas* neologizmus parašė vadovaujamas dar jauno dėstytojo Vinco Urbučio, tuomet dėščiusio žodžių darybą ir vėliau tapusio ryškiausiu lietuvių žodžių darybos specialistu. Netrukus žodžių darybos rimtai ėmėsi ir St. Keinys – 1963–1966 m.

studijavo to paties universiteto aspirantūroje ir vadovaujamas V. Urbučio parašė ir 1968 m. apgynė humanitarinių mokslų daktaro (anuomet – filologijos mokslų kandidato) disertaciją *Lietuviškų vienažodžių terminų darybos tipai*. Iš karto po aspirantūros studijų jis ėmėsi pedagoginio darbo – pradėjo dėstyti kalbos dalykus Vilniaus universiteto Kauno humanitariniame fakultete ir dirbo ten iki pat 1975 m. (tais metais jam suteiktas docento vardas). Kaip pats yra sakęs, tie pirmieji pedagoginio darbo metai buvo gera mokykla, padėjusi suvokti daugelį kalbos dalykų ir pravertusi būsimame mokslininko kelyje, juk kad galėtum paaiškinti kitiems, pirmiausia turi išsiaiškinti pats.

Reikšmingas pokytis St. Keinio mokslo kelyje įvyksta 1974 m., kai Jono Kruopo, kuris rūpinosi terminologijos darbu, pakviestas jis ateina dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą. Tiksliau, galima sakyti, grįžta, nes dar prieš aspirantūros studijas iš karto po universiteto baigimo institute jau dirbo trumpą laiką. Čia jis rimtai imasi terminologijos, terminografijos ir kitų darbų. Be kita ko, imasi ir organizacinio darbo – gerus 15 metų dirba Terminologijos tarybos prie Mokslų akademijos Prezidiumo pirmininko pavaduotoju (iki tarybos panaikinimo nepriklausomybės pradžioje), taip pat institute vadovauja Dabartinės lietuvių literatūrinės kalbos skyriui (1987–1989), vėliau Kalbos kultūros ir terminologijos skyriui (1989–1991). Neapleidžia ir pedagoginės veiklos – be minėto Vilniaus universiteto, su pertraukomis vėliau dirbo Šiaulių pedagoginiame institute, Vytauto Didžiojo universitete, Vilniaus pedagoginiame universitete. Įvairių pakopų ir specialybių studentams skirtingu laiku dėstė rašybą, akcentologiją, dialektologiją, baltų filologijos įvadą, žodžių darybą, morfologiją, terminologiją, kalbos vartoseną ir normalizaciją, vadovavo gausybei diplominių darbų. Sukaupia patirtis skleidėsi straipsniuose, knygoje, žodynuose. Lyg tam tikras pedagoginės veiklos apibendrinimas yra studentams skirtos knygos: Šiaulių universitete išleista *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba* (1999) ir Vilniaus pedagoginiame universitete – *Bendrinės lietuvių kalbos morfemika: teorija ir praktika* (2009).

Terminologija yra ta sritis, kurioje St. Keinio indėlis matomas labiausiai. Atėjęs dirbti į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą jis pasiremdamas savo disertacijos įdirbiu paskelbė reikšmingus didžiulius straipsnius-studijas terminų darybos klausimais (*Lietuvių kalbotyros klausimuose* ir kituose leidiniuose), iš esmės apimdamas visus svarbiausius terminų darybos aspektus, kartu nuolat rašė įvairių sričių terminų taisyklingumo klausimais, peikė terminijos tikslumo ir raiškos negeroves, siūlė naujus terminus, taip

pat daug dėmesio skyrė terminijos istorijai, raidai, nagrinėjo įvairių garsių asmenybių nuopelnus terminijai. Daug svarbiausių publikacijų sudėta į rinktines *Dabartinė lietuvių terminologija* (2005) ir *Lietuvių terminologijos raida* (2012), kurių bendra apimtis yra apie 950 puslapių. Labai reikšminga ir 1980 m. išleista *Terminologijos abėcėlė* – vadovėlis, iš kurio terminologijos pagrindų mokėsi bene visi jaunieji terminologai. St. Keinys yra ir kasmetinio *Terminologijos* žurnalo tėvas – buvo šio žurnalo pirmojo numerio atsakomasis redaktorius (tas numeris vadinosi *Terminologijos vagos* (1994)), daug prisidėjo prie šio žurnalo atsiradimo, paskelbė jame kelio-lika mokslinių straipsnių.

Terminologija ir terminografija visada eina greta. Patarimais, recenzijomis (leidyklų ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos užsakymu) St. Keinys yra prisidėjęs prie daugelio terminų žodynų kokybės gerinimo, taip pat pats yra daugelio terminų žodynų bendraautoris. Kalbos mokslui svarbus yra kartu su Kazimieru Gaiveniu parengtas *Kalbotyros terminų žodynas* (1990) – pirmasis šios srities lietuviškas gana didelės apimties (278 p.) aiškinamasis verčiamasis žodynas. Prie kalbinės paskirties žodynų priskirtini ir kartu su bendraautoriais (K. Gaiveniu, Angele Kaulakiene, Jonu Klimavičiumi) parengti *Terminologijos taisymai* (1992) – leidinyje žodyniškai pateikta daugiau kaip 3000 įvairių sričių netaisyklingų terminų ir rekomenduojamų jų pakeitų. Iš terminų žodynų minėtini kartu su bendraautoriais parengti aiškinamasis, verčiamasis ir kartu sisteminis *Socialinės apsaugos terminų žodynas* (1999), didelis verčiamasis *Radioelektronikos terminų žodynas* (2000), verčiamasis aiškinamasis *Žemės ūkio augalų selekcijos ir sėklininkystės terminų žodynas* (2010). Labai išsiskiria geležinkelių terminijos tvarkybos veikla – netrukus po nepriklausomybės atkūrimo terminijos tvarkymo tikslu St. Keinys buvo pasiūlytas į Nepriklausomų Lietuvos geležinkelių atkūrimo komisijos, veikusios Susisiekimo ministerijoje, narius, vėliau tapo šios ministerijos sudarytos Valstybinės geležinkelių transporto terminologijos komisijos pirmininko pavaduotoju. Kadangi ilgą laiką geležinkelių srityje buvo vartojama beveik tik rusų kalba, labai trūko lietuviškos terminijos, ji nebuvo susisteminta. Čia terminologui veiklos nestigo – kartu su Nijole Juškai te sudarė verčiamąjį rusų–lietuvių ir lietuvių–rusų kalbų *Geležinkelininko žodynėlį* (1992), į kurį pateko per 1700 terminų, vėliau didesnę (per 3800 terminų) *Rusų–lietuvių kalbų geležinkelių transporto žodyną* (1997). Su ta pačia bendraautore ir Kaziu Sakalausku dar išleido *Aiškinamąjį geležinkelių transporto terminų žodyną* (2006), kuriame paaiškinta apie 2000 terminų ir

pateikti anglų, vokiečių, rusų kalbų atitikmenys. Žodynuose sukurta nemažai naujų terminų, terminologas pasiūlė ir įdomių naujadarų, pavyzdžiui, *iešmynas, kelynas, stabdas*. Geležinkelių terminija buvo tvarkoma ne tik žodynuose, St. Keinys aktyviai rašė laikraštyje *Geležinkelininkas*, kalbos klausimais jame paskelbė gerokai per 40 straipsnių, straipsnelių, apie šios srities kalbą rašė ir kitur, pavyzdžiui, *Gimtojoje kalboje*. Už nuopelnus tvarkant geležinkelių terminiją 2000 m. mokslininkas apdovanotas Garbės geležinkelininko ženklu.

Viena St. Keinio interesų sričių – bibliografija. 1981 m. kartu su K. Gaiveniu išleido terminologijos klausimų bibliografinę rodyklę *Библиографический указатель литературы по вопросам литовской терминологии (1945–1980)*, vėliau jo iniciatyva *Terminologijos vagose (Terminologijoje)* pradėtas anotuotos terminų žodynų bibliografijos skyrelis, kuris tęsiamas iki šių dienų. Ilgą laiką prie jo dirbo Jolanta Gaivenytė-Butler, vėliau prisidėjo ir Adelė Noreikaitė. Kartu su šiomis bendraautorėmis St. Keinys 2008 m. išleido anotuotą 1900–2005 m. bibliografijos rodyklę *Lietuvių kalbos terminų žodynai*. Labai naudingame leidinyje suregistruoti ir glaustai aprašyti per daugiau kaip 100 metų išleisti terminografijos leidiniai (501 žodynas), yra sisteminė rodyklė. Be to, St. Keinys su bendraautoriais sudarė Jono Kruopo (1998), Vincento Drotvino (2016) bibliografijas, redagavo K. Gaivenio darbų bibliografijos rodyklę (2003). Reikia pasakyti, kad St. Keiniui bibliografija rūpi ne tik informacijos, bet ir šios srities kalbos, terminijos aspektu. Jis yra *Bibliotekininkystės ir bibliografijos terminų žodyno* (1990–1999 m. išleistos keturios dalys) specialusis redaktorius, nemažai prisidėjęs ne tik prie šio žodyno, bet ir prie bibliotekininkystės terminų standartų kūrimo ir tobulinimo. 1996–2006 m. buvo žurnalo *Tarp knygų* redakcijos kolegijos nariu, bibliotekininkystės terminijos ir kitais kalbos klausimais jame paskelbė apie 20 straipsnių, recenzijų. Yra ir keletas publikacijų anksčiau leistame *Bibliotekų darbe*.

Sukaupta patirtis kalbininkui leido imtis ne tik terminografijos, bet ir apskritai leksikografijos. St. Keinys yra *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* trečiojo leidimo (1993) vyriausiasis redaktorius. Žodynas trejetą metų buvo rengiamas jau nuo 1986 m., vėliau užtruko jo svarstymas, leidybos darbai. Rengiant šį leidimą dėl neaktualumo, siauros vartosenos, pasikeitusio normų vertinimo iš ankstesnio žodyno leidimo daug straipsnių buvo pašalinta, daug pridėta naujų, patikslinti reikšmių aiškinimai. St. Keinys sako, kad šį žodyną kaip kokį romaną yra perskaitęs nuo pirmos iki pa-

skutinės raidės, ir ne vieną kartą. Jis yra ir šio žodyno ketvirtąjo (2000, elektroninis 2002), penktojo (2003, elektroninis), šeštojo (2006, elektroninis) ir septintojo (2012) leidimų vyriausiasis redaktorius. Nuo ketvirtąjo leidimo žodynas įgavo elektroninį pavidalą, 2003 m. paskelbtas internete. Penktasis leidimas (antrasis elektroninis) 2004 m. parodoje *Infobalt* buvo pripažintas geriausiu metų elektroniniu leksikografijos leidiniu. Už šį žodyną 2005 m. St. Keinys apdovanotas Felicijos Bortkevičienės atminimui skirta Kalbos premija.

Savo pirmąją publikaciją kalbos klausimais St. Keinys paskelbė 1966 m. žurnale *Mokslas ir technika* (beje, tai yra vienas iš seniausių vis dar tebeleidžiamų žurnalų). Per kelis numerius buvo išspausdintas straipsnis *Darybiniai sinonimai terminologijoje*. Nesunku suskaičiuoti, kad šiomet galime minėti ne tik gimtadienio sukaktį, juk nuo tuo pirmojo straipsnio prabėgo 50 metų – labai prasmingų ir kūrybingų mokslininko metų. Straipsniai, straipsneliai tiesiog liejosi – per metus dažnai po dešimt ar net dvidešimt. Šių eilučių autorius, tuomet dar neseniai pradėjęs dirbti Lietuvių kalbos instituto Terminologijos skyriuje (dabar – Terminologijos centras) prisimena, kaip maždaug prieš 15 metų skyriuje vyko įprastinė kaspenkiametė vyresniojo mokslo darbuotojo St. Keinio atestacija. Mokslininkas apžvelgdamas savo veiklą pasakė, kad per penkerius metų paskelbė apie 100 publikacijų. Tas skaičius tada darė ir dabar tebedaro įspūdį. Yra į ką lygiuotis. Žvelgiant į mokslininko straipsnius matyti, kad visada buvo norima, jog kalbos klausimų aktualijos pasiektų kuo platesnę auditoriją. Buvo rašoma ne tik kalbininkams, mokytojams skirtuose periodiniuose leidiniuose, bet ir įvairiuose kituose tiek tam tikrų sričių specialistams, tiek platesnei visuomenei skirtuose laikraščiuose ir žurnaluose, taip pat ir regioniniuose. Mokslininkui rūpi taisyklinga, sklandi, svetimų žodžių be reikalo neprikaišiota kalba ir jos terminija, todėl nemažai rašyta į kalbos praktika besirūpinančius leidinius – apie 40 publikacijų *Kalbos kultūroje*, dar daugiau *Gimtojoje kalboje* (ypač jei pridėtume ir publikacijas *Mūsų kalboje*). Mokslo tyrimai skelbti žurnaluose *Baltistica*, *Kalbotyra*, *Lietuvių kalbotyros klausimai*, *Linguistica Lettica*, *Lituanistica*, *Terminologija*, *Žmogus ir žodis* ir kt. Didesnės ir mažesnės publikacijos per kelis dešimtmečius išbarstytos įvairiuose anksčiau ėjusiuose ar ir dabar tebeeinančiuose žurnaluose ir laikraščiuose, pavyzdžiui: *Aitvaras*, *Diena*, *Fizikų žinios*, *Gimtasis kraštas*, *Justitia*, *Kalba Vilnius*, *Kauno tiesa*, *Kultūros barai*, *Kurier Wileński*, *Lietuvos aidas*, *Lietuvos pionierius*, *Literatūra ir menas*, *Mokykla*, *Mokslas ir gyvenimas*,

Mokslo Lietuva, Mūsų gamta, Naujasis dienovidis, Pergalė, Savininkas, Sportas, Šviesa, Tarybinė mokykla, Tarybinis mokytojas, Tiesa, TV antena, Vakarinės naujienos, Vienybė, Žemės ūkis, Эхо Лумбви ir kt. Iš viso daugiau nei 40 pavadinimų įvairių mokslinių ir ne mokslinių periodinių leidinių. Beje, bene daugiausia publikacijų yra laikraštyje *Kauno tiesa* (apie 55). Jos paskelbtos septintajame ir aštuntajame praėjusio amžiaus dešimtmečiuose, t. y. daugiausia tada, kai karjeros pradžioje buvo dėstytojaujama Kaune. Tai įvairūs klaidų taisymai, recenzijos, apžvalgos ir pan.

Smalsu žvilgtelėti į St. Keinio kalbą pasitelkiant programines priemones. Tam žvilgsniui buvo panaudoti į kalbininko straipsnių rinktinę *Lietuvių terminologijos raida* (2012) sudėti lietuviški straipsniai¹. Imtas apie 130 tūkstančių žodžių tekstas. Iš šio masyvo buvo pašalintos išnašos (jose daugiausia teikta bibliografinė informacija), santraukos kitomis kalbomis ir kursyvu parašyti žodžiai (paprastai tai ne autoriaus tekstas, o nagrinėjama medžiaga). Programiškai apdorojus sutrumpintą tekstą matyti, kad iš viso pavartota per 20 tūkstančių skirtingų žodžių formų (linksniai, veiksmažodžių formos ir pan.). Tas formas apdorojus su Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centro internete skelbiamu morfologiniu anotatoriumi gauta, kad skirtingų žodžių (lemų) iš viso yra apie 9 tūkstančius². Taigi autoriaus tekstų žodingumas nemažas. Palyginimui galima pasakyti, kad, pavyzdžiui, Jono Kabelkos sudarytame Kristijono Donelaičio raštų žodyne yra vos 3278 antraštiniai žodžiai, o štai Viktoras Alekna yra skrupulingai suskaičiavęs, kad Salomėja Nėris savo kūryboje pavartojo 7246 žodžius. Straipsnių rinkinyje dažniausių St. Keinio žodžių formų dešimtukas yra toks: *ir* (5574), *kalbos* (1767), *lietuvių* (1273), *yra* (1047), *J.* (974), *kad* (911), *buvo* (891), *iš* (859), *terminologijos* (821), *terminų* (767). Jungtuko *ir* vyravimas dėsningas, ir kiti tyrimai rodo, kad tai dažniausias tekstų žodis. Iš kitų žodžių aiškiai matyti kalbininko tyrimų objektas. Įdomu, kad labai dažna santrumpa *J.* Tai rodo, kad labai dažnai minimi asmenys, turintys tokią pirmąją vardo raidę. Vieną iš tų asmenų nesunku atspėti – Jono Jablonskio pavardė straipsniuose yra paminėta net apie 450 kartų

¹ Ačiū Adelei Noreikaitei, leidusiai pasinaudoti savo kompiuteriu tvarkytais straipsniais. Keli ne lietuvių kalba rinkinyje spausdinti straipsniai nenagrinėti. Gauti duomenys buvo apdoroti programomis *Word*, *Notepad*, *AntConc*, *Access*.

² Žinoma, neišvengta lemapimo ir kitokių programinio atpažinimo klaidų, bet čia nesiekta preciziško skaičių tikslumo; be to, į skaičių įeina ir, pavyzdžiui, pavartoti vardai, pavardės, pasitaiko nelietuviškų žodžių (atmesti tik parašyti kirilika), taip pat žodžių, kurie nėra teksto autoriaus, t. y. jie cituojami, apie juos kalbama.

(kilmininkas *Jablonskio* patenka į dažniausių žodžių formų penkiasdešimtą). Juozo Balčikonio ir Jono Kruopo pavardės straipsniuose minimos beveik po 200 kartų. Tai asmenys, apie kuriuos St. Keinys rašė, autoritetai, kuriais rėmėsi. Aptardamas kalbos dalykus mokslininkas paprastai nepiktinaudžiauja tarptautiniais terminais, nevengia paieškoti retesnių lietuviškų žodžių ar pasidaryti naujadarų, pvz.: *kūrinių aiškinsena*, *nežinomų dalykų alkulys*, *daktaruoti grįžo tęsti darbų*, *žmogaus išprusa*, *išprūsiu nesipuikavo*, *naujenybės su iki-*, *trūko patyresnio redaktoriaus*, *netrūksta skatulių*.

St. Keinys yra ne tik lituanistas pedagogas, nemažai prisidėjęs prie bendrojo lavinimo mokyklų lituanistų rengimo, bet ir terminologas, daug dėmesio skyręs būsimų terminologų ugdymui. Beveik visas dabartinis Lietuvių kalbos instituto Terminologijos centras yra St. Keinio mokiniai. Bene visi darbuotojai, kurie per pastaruosius porą dešimtmečių atėjo dirbti į Terminologijos centrą (įskaitant ir tuos, kurie nepasiliko), buvo jo rekomenduoti, pastūmėti į terminologijos sritį. St. Keinio vadovaujami terminologijos srities daktaro disertacijas apsigynė Albina Auksoriūtė (*Lau-ryno Ivinskio terminologijos darbai*, 2000), Palmira Zemlevičiūtė (*Lietuvių medicinos terminologijos raida XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje*, 2009), Robertas Stunžinas (*Statybos liaudies terminai*, 2011), Asta Mitkevičienė (*1918–1940 metų lietuvių literatūros mokslo terminai*, 2015), jis yra prisidėjęs ir prie šių eilučių autoriaus disertacijos radimosi, buvo jos gynimo tarybos narys. Viename iš straipsnių St. Keinys sako: „Lieka tikėti, kad pirmas trečio tūkstantmečio amžius nepasidarys mūsų terminologijos ir pačios kalbos nuosmūkio amžiumi, kad ir žmonės, kurie pašaipiai žiūri į tradicinius mūsų terminologijos kūrimo būdus, į jos bei pačios kalbos gyvumo ir savitumo, t. y. jų stiprybės, saugojimą, kurie laiko tuos dalykus pasenusiais, atgyvenusiais, supras, kad didžiausi kalbos ir terminologijos darbo ir politikos tikslai yra išsaugoti ir stiprinti mūsų kalbą, jos vaidmenį, branginti savitumą, nuosekliai ir kryptingai ją ir jos terminologiją plėtoti, daryti kuo lankstesnę ir suprantamesnę visiems žmonėms. Reikia ne tik to tikėtis, bet ir vieningai dėl to stengtis. Lietuvių kalba ir jos terminologija turi išlaikyti lietuvišką dvasią.“ Taigi mums, mokiniams, belieka vadovautis šiuo palinkėjimu, o Jums, Mokytojau, stiprybės ir sveikatos prižiūrint ir puoselėjant terminologijos medį, rengiant darbus, iš kurių ir toliau galėtume mokytis.

Ilgiausių metų!

LITERATŪRA

- Bliūdžiuvienė N. Bibliotekininkų bičiulis. – *Tarp knygų*, 1996, Nr. 9, p. 33–34.
- Geležinkelio terminijos kūrimas: [pokalbis su lietuviškų geležinkelio terminų sudarytoju bei normintoju, kalbininku Stasiu Keiniu]. Kalbėjosi V. Leščinskas. – *Geležinkelininkas*, 2001, kovo 16–31, p. 6.
<http://www.lki.lt>.
- Knyga, kurios laukėme du dešimtmečius: [A. Stirbytės pokalbis su „Dabartinės lietuvių kalbos žodyno“ 3-iojo leidimo vyr. red. St. Keiniu]. – *Tiesa*, 1993, lapkr. 18, p. 9.
- Krištopaitienė D. Kristijono Donelaičio raštų leksika ir jos redagavimas. – *Senoji Lietuvos literatūra*, 2004, Kn. 18, p. 252–265.
- Rimkutė A. Terminologas Stasys Keinys. – *Terminologija*, 2006, Nr. 13, p. 246–249.
- Stasys Keinys. – Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija: 1980–2010 m.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2012, p. 239–242.
- Stasys Keinys: bibliografijos rodyklė*. Sudarė A. Noreikaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- Zemlickas G. Salomėja Nėris: gyvenimo ir kūrybos vingiais (1). – *Mokslo Lietuva*, 2004, gruod. 2–22, p. 1, 10–11.

Gauta 2016-10-10

Alvydas Umbrasas

Lietuvių kalbos institutas

P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

E. paštas alvydas.umbrasas@lki.lt